

ગાંધી પુસ્તક, નં. ૧

પુષ્કરાત અને વૅણેહરા રાજ્યના

સિદ્ધાસની વાતો.

(ઐથા ધારણનાં વ્યાજકેને માટે.)

હરગોવિંદ શ્યામજી પાઠક.

દેવચંદ રામજી ઠક્કર.

રણછોડલાલ કુવરજી વૅંદ્ય.

(પ્રાથમિક શાળાના અનુભવી શિક્ષકો.)

મુ. અમરશી. (કાઠિયાવાડ.)

પ્રકાશક

લાલ અમરશી મહેતા: અમદાવાદ.

૧" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા કેળવણી દલસુખલાલ-એ

આપી. ડે. ટ. કથાળ અમદાવાદ.

દરજ.] આવૃત્તિ ૧ લી. | પ્રત ૧૩૨૫

૧" હુકમ સ્વાધીન-કાઠિયાવાડ રજીસ્ટર્ડ.

કિંમત આર આના.

૧૧૨૨૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાષ્ટ્ર વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૮૨૨૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈતિહાસની પાઠો - ૪

વિષય મધ્યક : ૮૪૩ ત્ત્વરૂપ - ૧૬૬.

ગુજરાત અને વડોદરા રાજ્યના
ઇતિહાસની વાતો.

ભાગ ૧.

વિધાપાઠ ૧૧૨૨૩ ગ્રંથાલોક
સામંતપાદ
શાળોપયોગી તત્ત્વોનું સાહિત્યો.
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંપ્રદેશ

નિચે પ્રમાણે શાળોપયોગી સાહિત્ય તથા પુસ્તકો છપા-
વવાની યોજના કરી છે, ને તે એક પછી એક બહાર પડશે

ઈતિહાસની વાતો (ભાગ ૧ લો) — ગુજરાત અને
વડોદરા રાજ્યના ઇતિહાસની બાલ ભાષામાં તૈયાર કરેલી
વાતો (ધો. ૪ નાં બાળકોને માટે) કિં ૩ ૦-૪-૦

ઈતિહાસની વાતો (ભાગ ૨ જો) — સુસલમાની અને
મરેઠી સમયની હિંદના ઇતિહાસની બાલભાષામાં તૈયાર
કરેલી વાતો (ગુ ધો. ૫ ના બાળકો માટે) કિં. ૩ ૦-૬-૦

બાલ વ્યાકરણ — ગુ ધો. ૪ થાના વ્યાકરણ શીખવા-
ની શરૂઆત કરનારા બાળકોને માટે ખાસ તૈયાર કરેલું ધર્મ
સહેલું વ્યાકરણ (પુષ્કળ પદ્ધતિ સાથે) કિં ૩ ૦-૧-૦

સરલ વ્યાકરણ — ગુ ધો. ૫ માના બાળકોને માટે
પુષ્કળ ઉદાહરણો અને પદ્ધતિ વાળું કિં ૩. ૦-૪-૦

વડોદરા રાજ્યની બાલ ભૂગોળ — મહાલ અને
પ્રાતવાર નકશાઓ અને માત્ર શિખવવાની ઉપયોગી બાબતો
વાળી (અમરેલી પ્રાંતને માટેની) (કિં. ૩ ૦-૨-૬

આંકના નમુના, બાળ વર્ગનાં વાંચન અને ચો-
પડી વાર શુદ્ધ લેખનને માટે તૈયાર કરેલા નમુનાઓ-
બાળકોને માટે ઘણા ઉપયોગી છે કિં. દરેકની છ પાકડી

જીવનલાલ અમરશી મહેતા; અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

ઇતિહાસના આંકડા, વ શાવળી, કોલકરારો વગેરે યાદ કરવામાં બાળકોને રસ પડતો નથી ઉલ્ટો અણગમો આવી જાય છે. તેથી એ અગત્યના વિષય ઉપર શરૂઆતથી જ અભિરુચિ ન થતા અપ્રીતિ થઈ જાય છે માટે, આ ઘોડા પાનાઓમાં ઇતિહાસની વાતો આપવા વિચાર કર્યો છે.

ગુજરાતના ઇતિહાસની આ વાતોની પેઠે જ હિંદના ઇતિહાસની પણ આર્ય અને રજપુત સમયની, મુસલમાન તથા મરાઠો સમયની અને અંગ્રેજ સમયની આવી જ નાની નાની વાતો આપવા વિચાર છે આ શરૂઆતના ચત્તને સફળતા મળશે, તો તે પણ સત્વરે બહાર આવશે.

બાળકો મહાભારત અને રામાયણની વાતો હોસથી વાંચે છે, અને તેનાં લાખા ઘણા પાનાં પણ રસપૂર્વક યાદ રાખે છે એજ રીતે આ વાતો પણ-ઇતિહાસનો આધાર લઈને લખેલી છતાં વાર્તાના રૂપમાં કરેલ હોવાથી- બાળકોને ગમશે, અને તેમને યાદ કરવામાં વિશેષ અનુકૂળ પડશે એમ ધારણા છે. એમની રસવૃત્તિ બંધત થવા પછી ઇતિહાસની વિગતોમાં પણ એ ઉતરી શકશે.

આ વાતોના છેવટના ભાગમાં ઉપસંહાર તરીકે ઇતિ-હાસનો સંબંધ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. શિક્ષકો શરૂઆતમાં કેવળ વાતો-જરૂર પૂરતા વધારા અને વિવેચન સાથે-કહેશે, તો બાળકોને તે અવશ્ય ગમશે, અને રસથી ચાહ રાખશે. પછી ઉપસંહારમાં બતાવેલો સંબંધ પણ બાળકોના ખ્યાલમાં લાવવાનો છે.

આ વાતોની સાથે છબીઓ તથા કેટલાંક ચિત્રો અને નકશાઓ આપવા વિચાર હતો પણ તદ્દન ઓછા ખર્ચમાં આ વાતો બાળકોના હાથમાં આપવાનો ઇરાદો હોવાથી આ આવૃત્તિમાં તેમ બની શક્યુ નથી.

વાર્તા ૧ લી.

શિક્ષાદિત્ય.

ભાવનગરની પાસે વળા કરીને ગામ છે, તેની આસ-
પાસ એક જૂના શહેરના ખડેર છે એ શહેરનું નામ વલ્લ-
ભીપુર હતું ત્યાં દોઢેક હજાર વર્ષ પહેલાં વલ્લભીવંશના
રાજાઓ રાજ્ય કરતા એ રાજાઓ શિક્ષાદિત્ય કહેવાતા.
તેમની જાત ગુર્જર હતી તે પરથી આપણા દેશનું નામ
ગુજરાત પડયું

એ રાજાઓના વખતમાં દેશની સ્થિતિ ઘણી જ સારી
હતી. રૈયત મધન હતી, વેપાર સારો ચાલતો અને ખેતી
રીતે આખાદી હતી. વલ્લભીપુરનો ઘેરવો પાચ માઈલથી
વધારે હતો તેમાં વસતી ઘણી હતી. અને ઘણાં કુટુંબો
દ્રવ્યવાન હતા સો કરતા વધારે ઘર કરોડપતિના હતા.

ભૌદ્ધધર્મ ઘણા લોકો પાળતા એકલા વલ્લભીપુરમાં
તેના એકસો કરતા વધારે મઠો હતા, અને એ મઠોમાં છ
હજાર કરતા વધારે સાધુઓ રહેતા.

રાજ્યવ્યવસ્થા પણ ઘણી સારી હતી. ન્યાય, રક્ષણ,
વસુદાત વગેરે ખાતા હતા. જમીનનું મહેસુલ કાઢ્યાના-

હમાં જમીનના માપને ધોરણે અને ખેડા (ગુજરાત) માં ઉત્પન્નના ધો. જે દેવામાં આવતું.

વઢ્ઘીવશના રાજાઓએ અઢીસો વર્ષ રાજ્ય કર્યું. છેલ્લા શિલાદિત્યના વખતમાં એક કાકુ નામે મારવાડી વેપારી આવેલો, તે ઘણો જ ગરીબ હતો, પણ પછીથી કરોડપતિ થયો. તેની દીકરી એક વખત રત્નજડિત કાંસડી લઈ માથું ઓળટી હતી, તે રાજાની કુવરીએ માગી કાકુએ તેની ના પાડી, અંટલે રાજાએ તે બગ વાપરીને લીધી કાકુ આ ઉપરથી રીસે ભરાઈ સિધના આરમ બાદશાહને મળ્યો, અને તેને લાલચ આપી વઢ્ઘીપુર ઉપર ચડાઈ લાવ્યો. એ ચડાઈમાં છેલ્લો શિલાદિત્ય હાથે અને મર્યો, અને આરખોએ વઢ્ઘીપુરને નાશ કર્યો.

—o—

વાર્તા ૨ જી.

જયશિખરી.

—o—

વઢ્ઘીરાજાઓના વખતમાં કેટલાક નાના રાજ્યો હતાં. એવું એક નાનું રાજ્ય ગુજરાત અને કચ્છની વચ્ચે પચાસરમાં હતું. વઢ્ઘીરાજ્યની પડતી પછી તેની ચડતી થઈ તેરસો વર્ષ પહેલાં ત્યાં આવડાવંશનો જયશિખરી નામે

રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે લડાઈમાં નીડર અને એકવચની હતો. તે સમયે બીજું એક રાજ્ય ગુજરાતની દક્ષિણે ચાલુક્યવંશના ભુવડ રાજાનું હતું. એ રાજા લડાઈનો શોખીન અને અભિમાની હતો. જયશિખરીનો શકર નામે ભાટ એક વખત ભુવડના દરબારમાં ગયો. ત્યાં તેણે જયશિખરીના, તેના રાજ્યનાં અને તેની રાણી રૂપસુ દરીના ઘણાં વખાણુ કર્યાં ભુવડ તે સહન કરી શક્યો નહીં. એકદમ તેણે એક મોટું લશ્કર તૈયાર કરી સેળ મોટા સરદારો સહિત પચાસર ઉપર મોકલ્યું એ લશ્કરે પાંચ ગાઉ ઉપર આવી મુકામ કર્યો, અને જતા આવતા માણસોને હેરાન કરવા તથા લૂટવા માડયા જયશિખરીએ તે ઉપરથી ફોજ તૈયાર કરીને એકાએક હલ્લો કર્યો લડાઈમાં ભુવડનો ચદ નામનો સરદાર સખત ધાયલ થયો. માણસોની ભારે કતલ થઈ અને લશ્કર છત્ર લઈને નહું ભુવડ આ ઉપરથી ફરી જાતે ચડી આવ્યો, અને પચાસરને ચોમેરથી ઘેરું બાવન દિવસ સુધી ઘેરો આલ્યો, પણ કિલ્લો કોઈરીતે તૂટ્યો નહીં. તેથી ભુવડ થાક્યો, અને સેનાપતિ સુરપાળને ફાડવા તજનીજ કરી. પણ સુરપાળ (જયશિખરીનો સાળો) શૂરવીર અને નીમકહલાલ હતો, તે ડગ્યો નહીં છેવટે ભુવડે મરણીઆ થઈ હલ્લો કર્યો, તેમાં જયશિખરીના ઘણા માણસો મરાયાં. અને જયશિખરીને લાગ્યું કે રખેને આપણો પરાજય થાય.

તેણે સુરપાળને ઠણું કે મારો વંશ રાખવા ઇચ્છા હોય, તો તમારી બેન ગર્ભવતી છે તેને લઇ દોઢ સુરક્ષિત સ્થળે મૂકી આવો. સુરપાળ ચાલતી લડાઈ છોડવા નારાજ હતો, પણ બીજો ઉપાય નહોતો. તે રૂપસુંદરીને લઇને જંગલમાં ગયો અહીં સખત લડાઈ થઇ. તેમાં જયશિખરીનાં ઘણા ખરા માણસો કપાઈ ગયાં. દશ થોડા બાકી રહ્યા, તોપણ તેણે ત્રણ દિવસ સુધી લડાઈ ચલાવી છેવટે તે ચાહોમ કરીને ભુવડ ઉપર ધસ્યો, અને તેને છાતીમાં લાત મારી નીચે પાડ્યો. પણ તેવામાં પાછળથી દુશ્મનોએ તેનું માથું કાપી નાખ્યું આ રીતે જયશિખરી મરાયો અને તેનું રાજ્ય ભુવડને હાથ ગયું

વાર્તા ૩ છ.

વનરાજ.

રાજા જયશિખરીએ રાણી રૂપસુંદરીને સુરપાળ બેડે જંગલમાં મોકલાવી હતી. એવી ઇચ્છાથી કે દેવકૃપાથી જો તેને પુત્ર થાય, તો એ પુત્ર ગયેલું રાજ્ય પાછું મેળવે. તેની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રભુએ તેને પુત્ર આપ્યો. તેનો જન્મ વનમાં થવાથી તેનું નામ વનરાજ પડ્યું. શીલગુણસુરી

નામના જૈન જતિએ અને વીરમની નામની સાધ્વીએ તેને બાળપણમાં સારી રીતે ઉછેર્યો

સુરપાળ જયશિખરીની મહદ્દ માટે પંચાસર પાછો ફર્યો, પણ તે વખતે તે મરાયો હતો. અને પંચાસરનો કબજો ભુવડે લીધો હતો. એટલે તે પાછો ફરી રૂપસુહરી પાસે આવ્યો. પુત્રજન્મની હઠ્ઠીકત જાણી તેને બહુ આનંદ થયો. મામા સુરપાળે સાથે રહી વનરાજને તેના કુળનાં પરાક્રમેની વાતો કરી તૈયાર કર્યો. બાળપણમાં વનરાજ ભીલ લોકોની ટોળીઓ કરો રમતો. એ ટોળીએ મોટી થતાં લૂટો કરવા માડી, અને એ રીતે વનરાજને પૈસો મળતો ગયો. મામા સુરપાળ તેની બહાદુરી અને અતુરાર્થ જોઈ ઘણો રાજી થયો. તેણે સાથે રહી તેને લડાયક કેળવણી આપી પણ થોડા વરસ પછી તેનું મરણ થયું. વનરાજને મામાની એથ જતા ઘણું વસમું લાગ્યું, પણ નવા મિત્રો મળી આવવાથી તેની ખોટ જણાઈ નહીં. પછી તેણે વનમાજ રાજ્યપદ ધારણ કર્યું પણ ઘણા વરસ લગી તે મુલક વગરનો નામનોજ રાજા રહ્યો. ભુવડનું જોર વધારે હોવાથી તેને જંગલમાં જ બટકડું પડતું. એવામાં એક બહુ સારી તક આવી ભુવડે શુજરાતની ઉપજ તેની દીકરી મીનળદેવીને આપી હતી એ મીનળદેવીનાં માણસો ઉપજ ઉઘરાવી જતાં હતા. તેના ઉપર વનરાજે અચાનક હલ્લો

કરી તે સઘળું પડાવી લીધું. એ રીતે તેને એવિશ લાખ સોનૈયા અને ચાર હજાર ઘોડા મળ્યા આ પૈસાવડે તેણે નવું શહેર બંધાવી ત્યાં પોતાની રાજધાની કરી (ઈ સ ૮૦૨) અણહીલ નામના ભરવાડે તેની જગલમાં સારી સેવા બજાવી હતી તેપરથી તે શહેરનું નામ તેણે અણહીલવાડ પાડ્યું. અને ત્યાં માતૃશ્રી રૂપકુંઢરી તથા ગુરુ શીલગુણસુરિને માનપૂર્વક રાખ્યા શ્રીદેવી નામની વાણી-અણે તેની સારી પરોણાગત કરેલી, માટે તેને હાથે નિલક કરાવી તેણે રીતસર રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો, અને આપો નામનો વાણીઓ વનવાસમાં તેનો કારભારી હતો તેને પ્રધાન બનાવ્યો. પછીથી એ આપાએ પાવાગઢ પાસે આપાનેર વસાવ્યું અણહીલવાડમાં વનરાજે ૬૦ વરસ રાજ્ય કર્યું. પાટણના પંચાસરા પારસનાથના મંદિરમાં વનરાજની મૂર્તિ આજ પણ જોવામાં આવે છે.

વાર્તા ૪ થી.

મૂળરાજ.

વનરાજ પછી ઢોઢસોએક વર્ષે (ઈ સ ૯૪૨ માં) મૂળરાજ સોલંકી નામનો રાજ થયો તેણે મામાને મારીને રાજ્ય મેળવ્યું, અને એસાળપક્ષનાં બીજાં માણસોને પણ

મારી નાખ્યાં પછી તેણે પોતાની સત્તા ચારે દિશામાં ફેલાવી કાઠીયાવાડ તથા કચ્છ સુધી તે ફરી વળ્યો, અને દક્ષિણ ગુજરાત તથા અજમેરના રાજાઓ સાથે પણ લડાઈઓ કરી તેને દીકરો આમુઠ પણ ઘણો પરાક્રમી હતો, અને તેના બાપની સાથે લડાઈઓમાં આગળ પડી ભાગ લેતો. મૂળરાજની આજ્ઞા ચારેદિશામાં પ્રસરી હતી તેણે કચ્છ દેશ જીત્યો હતો, સોરઠ તાબે કર્યો હતો, અને નર્મદાની દક્ષિણના દેશો ઉપર પણ તેના નિશાન ફરકતાં હતાં. આખુના પરમારો તેને પોતાનો ઉપરી ગણતા, અને મારવાડ તથા ઉત્તર હિંદુસ્તાનના રાજાઓ પણ તેની મદદે આવતા. તેના દરબારમાં કાશિમરના રાજા તરફથી પણ નજરાણા આવતો આ પ્રમાણે તેની કીર્તિ ચોમેર વ્યાપી હતી, અને આમુઠ જેવો તેને પરાક્રમી દીકરો હતો. પણ રાજ્ય મેળવવા માટે પોતે કરેલા પાપો તેને વૃદ્ધાવસ્થામાં પીડવા લાગ્યા એ પાપોનું નિવારણ કરવા તે વખતોવખત તીર્થસ્થળોમાં જતો. ખાસ કરીને શ્રી સ્થળ (સિદ્ધપુર) માં તે ઘણું વખત રહેતો ત્યાં તેણે પ્રખ્યાત રુદ્રમાળ બધાવચાની શરૂઆત કરી અને ઘણા વ્રતો ઉપવાસ વગેરે કર્યા. વળી બ્રાહ્મણોને દેશાવરથી તેડાવી તેણે ઘણું દ્રવ્ય તથા કેટલાક ગામો ઘણા માન સાથે આખ્યા શિલ્હાર અને ખલાત તથા તેની આસપાસના કેટલાક ગામો તેણે દાનમાં આપેલાં, અને તેના દીકરાને પણ તે દાન પાળી આપવા બહા મણ કરેલી.

વાતાં ૫ મી. સિદ્ધરાજ જયસિંહ.

મૂળરાજ પછી લગભગ દોઢસો વર્ષે (ઇ સ. ૧૦૬૪ મા) સિદ્ધરાજ જયસિંહ થયો તે ત્રણ વરસની ઉંમરે ગાદીએ આવ્યો. લાયક ઉંમરનો થતાં સુધી તેનો કારભાર તેની મા મીનલદેવીએ ચલાવ્યો. એ બાઈએ બે મોટા તળાવ બંધાવ્યા, તે વીરમગામ અને ઘોળકામાં હજી પણ છે સિદ્ધરાજ શરીરે કદાવર હતો તેના હાથના પોચા શ્યામ હતા, અને બાકીનું બધું શરીર ગૌર હતું. રાજ્યકારભાર હાથમાં લઇ તેણે આસપાસના રાજાઓને હરાવ્યા.

જૂનાગઢ પાસેના મળેવડી ગામમાં રાણકદેવી નામે એક ઘણી ખુબસુરત કન્યા હતી તેને પરણવાનો વિચાર સિદ્ધરાજે કર્યો પણ જૂનાગઢનો રાણો રાખે ગાર તેને પરણી ગયો. સિદ્ધરાજે એથી જૂનાગઢ ઉપર ઘેરો ઘાટ્યો. બાર વરસ સુધી એ ઘેરો રહ્યો રાખે ગાર ઘણી બહાદુરીથી લડ્યો, પણ અંતે હાર્યો અને મર્યો. પરંતુ રાણકદેવી સિદ્ધરાજને તાગે ન થતા સતી થઇ

માળવાના રાજા ચંશેવર્મા સાથે પણ બાર વરસ સુધી લડી તેણે તેને કેંઠ પકડ્યો અને તે રાજ્ય લીધું. સિંધ દેશના રાજાને પણ તેણે માર્યો. આ પ્રમાણે તેણે પરાક્રમો કરી

રાજ્યનો સારો વિસ્તાર કર્યો પણ તે ઘાતકી હતો. રાણુક-
દેવીએ તેને પરણવાની ના કહી. તેથી તેના બે નાના બાળકોને
તેણે તેના દેખતા મારી નાખ્યા. અને માળવાના કેદ પકડા-
યલા રાજાને પાંજરામાં પૂરી લશ્કરની સાથે ફેરવ્યો. વળી
તે ખરાબચાલનો હતો. જસમા નામની ઝોડણુ તળાવ
ખોદવા આવેલી, તેના ઉપર તેણે ખોટી નજર કરી. જસ-
માએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો અને શાપ આપ્યો કે આ તળા-
વમાં પાણી નહીં થાય. ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પણ તેમાં
પાણી આવ્યું જ નહીં છવટે એક ઢેડે પોતાના જીવનું
બલિદાન આપ્યું, ત્યારે તેના પુણ્યથી પાણી થયું.

તે શૈવધર્મ પાળતો શ્રીસ્થળમાં મૂળરાજે રુદ્રમાળનું
ઢેડેડું બાધવાનું શરૂ કર્યું હતું તે તેણે પૂરું કર્યું, અને એ
ગામનું નામ સિદ્ધપુર પાડ્યું. બ્રાહ્મણોને તેણે ૧૦૧ ગામ
દાનમાં આપ્યા. ગુજરાતમાં તેણે સારા સારા બાંધકામ
કરાવ્યાં. પાટણમાં સહસ્રલિંગ નામે સરોવર બંધાવ્યું.
હોળાઈનો કિલ્લો, કપડવંજનો , અને પાટણની રાણી-
વાવ તેમના વખતમાં બંધાયાં. લગભગ ૫૦ વરસ તેણે રાજ્ય
કર્યું ગુજરાતના લોકો હજી પણ તેને સધરા જેર્સીંગને નામે
યાદ કરે છે.

વાર્તા ૬ ઠી.

હેમાચાર્ય.

સિદ્ધરાજ જયસિ હના વખતમા હેમાચાર્ય નામે એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન થયા. એનો જન્મ ધધુકામા થયો હતો. તેના માળાપ મોઢ વાણીઆ હતા મા જૈનધર્મી હતા અને બાપ શિવધર્મી હતા તેનું મૂળનામ ચંગદેવ હતું એ આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે દેવચદ્રાચાર્ય નામે એક જૈન સાધુ ફરતા ફરતા તેને ઘેર આવ્યા. છોકરો સારો જોઈ તેણે માગણી કરી કે મને આપો તો આ છોકરાને હું દીક્ષા આપુ. ધર્મ ઉપરની આસ્થાથી માળાપોએ છોકરાને આપ્યો અને સધુએ તેને દીક્ષા આપી હેમચદ્ર એવું નામ પાડ્યું તેણે ત્યાં રહી ઘણું શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો જૈન તથા પ્રાજ્ઞાયુ બેઠે ધર્મનાં પુસ્તકો તેમણે વાંચ્યા મહારાજા સિદ્ધરાજે તેને સારો આશ્રય આપ્યો. અને તે વખતમા તેણે એક પ્રાકૃત ભાષાનું વ્યાકરણ રચ્યું જે અદ્યાપિ પ્રખ્યાત છે સિદ્ધરાજનું ચરિત્ર પણ હેમાચાર્યે એક બીજા પુસ્તકમા લખ્યું છે એ રાજાના વખતમાં તેને કેટલાંક ગામો પણ બક્ષિય મળેલા.

સિદ્ધરાજ પછી તેની માદીએ કુમારપાળ બેઠો. એ કુમારપાળ ઉપર સિદ્ધરાજની અપ્રીતિ હોવાથી તે તેની બીકે સાધુના વેશમાં ભટકતો ભટકતો આ હેમાચાર્ય પાસે

ખંભાત આવેલો, અને ત્યાં તેને બહુ માનથી રાખેલો. કુમાર પાળે વચન આપેલું કે મને રાજ્ય મળશે તો હું જૈનધર્મ સ્વીકારીશ. રાજ્ય મળ્યા પછી તેણે જૈનધર્મ પાળ્યો અને હેમાચાર્યને ગુરુ તરીકે છેવટસુધી માન્યા.

હેમાચાર્ય બ્રહ્મણ્યધર્મ પ્રત્યે પણ દ્વેષ રાખતા નહીં. એ વખતમા રૈયતમા બને ધર્મ પળાતા; પણ રાજા જૈન-ધર્મને વિશેષ માન આપતો. આ આચાર્ય ૮૪ વર્ષ જીવ્યા અને છેવટે અનશનવ્રત ધારણ કરી તેમણે દેહત્યાગ કર્યો. રાજા કુમારપાળ પણ તેની પાછળ ઘણો શોક પાળી ૬ માસમાં મરણ પામ્યો.

વાર્તા ૭ મી.

કરણ ઘેલો.

સિદ્ધરાજ પછી સોએક વર્ષે વાઘેલા વંશનો એક ઉમરાવ સ્વતંત્ર થઈ ગુજરાતનો ધણી થયો. તેના વંશજો પાસે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ગાદી રહી. એ રાજાઓમાં છેલ્લો કરણ વાઘેલો થયો. તે ઘણો લડવૈયો અને પરાક્રમી હતો. પણ એટલો મૂર્ખ હતો કે તે કરણઘેલાના નામથી જાળ-ખાયો. એની મૂર્ખાઈને લીધે એની પડતી થઈ.

પોતાના માધવ નામના પ્રધાનની સ્ત્રી ઉપર તેણે ખોટી

નશ્વર કરી, અને એ બાઈને પકડવા જતાં તેના ભાઈ કેશ-
વને તેણે માર્યો. માધવે તેનું વેર લેવા દિલ્લીના બાદશાહ
અહ્મદીન ખીલજીને નોતર્યો. તેણે આવી કરણુલેલાને
હરાબ્યો. તે ત્યાથી નાસી દક્ષિણમાં બાગલાણના જંગલોમાં
દેવગિરિના રાજાને આશ્રયે જઈ રહ્યો. અણુહિતવાડ પાટણ
ત્યારથી મુસલમાનોને કબજે ગયું. (ઈ. સ. ૧૩૦૪)

કરણની રાણી કમલાદેવી ઘણી ખુબસુરત હતી.
તેને અહ્મદીન દિલ્લી લઈ ગયો અને ત્યાં પોતાની બેગમ
બનાવી દીકરી દેવળદેવીને કરણ પોતાની સાથે લઈ
ગયો, પણ તેની માને તેના વગર ગમ્યું નહીં બાદશાહને
તેને પકડી લાવવા તેણે સમજાવ્યો. તે પરથી બાદશાહે તેના
માટે લશ્કર મોકલ્યું. દેવળદેવી આ વખતે લાયક ઉમરની
થઈ હતી. તેનું સ્વરૂપ પણ તેની માતા જેવું સુંદર હતું
કરણથી સચવાય તેમ ન હોવાથી તેણે દેવળદેવીને વેશ
બદલાવી કેટલાંક માણસો સાથે દેવગિરિ મોકલાવી દીધી.
પણ રસ્તામાં કેટલાક મુસલમાનો મળ્યા તેની સાથેની
લડાઈમાં દેવળદેવીનો ઘોડો ઘાયલ થયો અને પોતે લોંચપર
પડી. મુસલમાનો તેને ઝાળખીને દિલ્લી લઈ ગયા. કમલા-
દેવી હવે રાજી થઈ અને અહ્મદીનના શાહબદ્દા બેડે તેને
પરણાવી બિચારો કરણ રવડી રખડીને શોક તથા દુઃખમાં
મરણ પામ્યો.

વાર્તા ૮ મી

અહમદશાહ.

કરણધેરા પછી ગુજરાત ઉપર દિલ્લીના સુબાઓ રાજ્ય કરતા અને નબળા બાદશાહના વખતમાં આ સુબાઓ સ્વતંત્ર થઈ જતા કરણ પછી આશરે સો વર્ષે મુઝફ્ફરશાહ નામે એક સુલતાન થયો તેનો પૌત્ર મહમદ નામે હતો તે હોશિયાર લડવૈયો હતો પણ ઘણો લોભી હતો મારો દાદો જલદી મરી જાય તો હું સુલતાન થાઉં એવી તેની અભિલાષા હતી. તેનાથી વધારે વખત ખમાયુ નહી, એટલે તેણે ખડ કરી મુઝફ્ફરશાહને કેદ પકડયો અને તેને બલાતકારે ઝેર પીવાડયુ. પછી તે બાદશાહ થયો. પણ તેના ઢાઢાનું ખુન કરવા માટે તેને પછીથી ઘણા પશ્ચાત્તાપ થયો. અને એમ કહેવાય છે કે પછી તે કોઈ દિવસ હસ્યો નહી. તે સાધુપુરુષોની સલાહ લક્ષમાં લેતો, અને પ્રજાને અઢલ ઈનસાફ આપવા પ્રયત્ન કરતો. ગુજરાતમાંથી લૂટારા તથા ધાડપાડુઓનું તેણે મૂળ કાઢયુ. સરહદનું રક્ષણ કરવાને તેણે કિલ્લા બાંધ્યા, અને વસુલાત ઉધરાવવાની તથા લશ્કરના સિપાઈઓને પગાર આપવાની ગોઠવણ કરી. પ્રામાણિક અમલદારોને નીમી રાજ્યમાં તેણે બહોળસ્ત તથા આબાદી કરી.

એણે મોટું અમલવાદ શહેર વસાવ અણહિલવાડને

બહલે ત્યા રાજધાની કરી આશાલીલ નામના લૂટારાની ટોળીના આગેવાનને આસાવજમાથી કાઢી મૂકી ચાર પવિત્ર પુરુષોની મદદથી તે જગાએ તેણે એ શહેર વસાવ્યું બદ્ર નામનો કિલ્લો બધાંયે અને મોટી જુમામસીદ ચણાવી. શહેરના લોકોને પાણીની સવડ માટે તેણે નદીનો પ્રવાહ બહલાવ્યો. વળી શહેરને આબાદ કરવાને તેણે મજબૂત કોટ ચણાવ્યો, તથા દૂર દૂરથી વેપારીઓ, વણકરો અને કારી-ગરો તેડાવીને વસાવ્યા.

તે મરણ પામ્યો ત્યારે તેની પાસે રજપુતાનાથી તે મુંબઈ સુધી અને જુનાગઢથી તે માળવા સુધીના મુલક હતો. જુવાનીમા કરેલા હાહાના ખન માટે ખુદા માફ કરશે એવી આશામા તેનો કાળ થયો. તેની કબર આજે પણ અમદા-વાદના માણેકચોકમા છે લોકો હજીપણ તેને મોટા પ્રતાપી હાકેમ તરીકે સંભારે છે અને તેના માનમા ઓ-રસ (મેળો) ભરાય છે.

વાર્તા ૯ મી. મહમદ બેગડો.

અહમદશાહ પછી પચાસેક વર્ષે મહમદબેગડો ગુજ-રાતનો મુલતાન થયો. બધા મુલતાનોમાં તે જખરો અને

લોકપ્રિય નીવડયો. ૧૪ વરસની ઉમરે તે ગાદીએ આવ્યો. તેને નાનો જાણો કેટલાક અમીરોએ પ્રીતુર ઉઠાવ્યું. પણ ઉઘાડી તરવારે તે તેમની સામે યથો અને ખંડ સમાવ્યું. તેની હિંમત અને અનુરાધથી તેનો દામ સારો બેઠો.

ત્યારપછી ત્રણ વરસે તેણે માળવાના સુલતાનને હરાવ્યો. જૂનાગઢ ઉપર ત્રણ સવારી કરી ત્યાંના હિંદુ રાજાને કેદ પકડી તેણે મુસલમાન બનાવ્યો અને તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું. ગિરનારની થડમા તેણે મુસ્તફાબાદ નામે શહેર વસાવ્યું.

પાવ ગઢના પતાઈ રાવળ પર પછી તેણે ચડાઈ કરી, અને આપાનેરના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. દોઢ વરસ સુધી તે ઘેરો રહ્યો. અતે તે કિલ્લો લીધો અને પતાઈ રાવળને કેદ કર્યો.

આ પ્રમાણે પાવાગઢ અને જૂનાગઢ એ બે ગઢ જીતવાથી તેનું નામ બેગડો પડ્યું. તેણે હરિયાઈ લડઈઓ પણ કરી હતી. દ્વારકા આગળની જગતભૂશિર તેણે લીધી અને ત્યાંના ચાચીઆ સરકારે તથા ફિરંગી લોકોને હરાવ્યા. તેની આ જીનોથી દિલ્લીના ખાદશાહે પણ તેને નજરાણું મોકલી ગુજરાતનો સ્વતંત્ર સુલતાન ગણ્યો.

નક્શીઠાર મકાનો તથા બાધકામોનો તેને ઘણો શોખ હતો. તેના વખતમાં અમદાવાદમાં ઘણા કમળી કારીગરો તથા સુદર નકશી કોતરનારા આવી વસ્યા. તેણે મહેમદ-

વાહ શહેર વસાવ્યું, તથા પાસેનો ભમરીઓ ફૂવો બધાવ્યો. સરખેજમાં તે વારંવાર આરામ લેવા તથા બહારી કરવા જતો. ત્યાં તેણે એક મોટું તળાવ બધાવ્યું, અને તેને કાંઠે મહેલ ચણાવ્યો. બીજે પણ કેટલેક ઠેકાણે તેણે મસીદો, પાઠશાળા અને મુસાફરખાના બંધાવ્યા.

તેના વખતમાં તેનું જોઈને કેટલાક અમીરાઓ પણ સારા બંધકામ કરાવ્યા હતા. હરીની તથા અડલજની વાવો અને ફરિયાખાનનો ઘુમટ વગેરે જગાઓ એ વખતમાં થઈ. ઝાડોનો પણ તેને બહુ શોખ હતો. અમદાવાદની બહારના ભાગમાં તેણે આંખાઓ રોપાવી ઘડા બનાવેલાં તે આજે પણ છે.

તે દરરોજ પુષ્કળ ખોરાક ખાતો. કહેવાય છે કે તે ઝેર પણ પચાવી શકતો. ભભકે તેને બહુ ગમતો. તે ખાવા બેસતો ત્યારે પચાસ વાજ એક પછી એક વાગતાં. તેના પછોના સુલતાનો નબળા થયા. તેના વખતમાં ગુજરાતની સત્તા દિલ્લીના શહેનશાહ અકબરના હાથમાં ગઈ.

આ સુલતાનના વખતમાં કેટલાક સારા ધારાઓ થયેલાં તેણે એવો નિયમ કરાવેલો કે આપની જાગીર તેના મરણ પછી તેના દીકરાને મળે, અને દીકરા ન હોય તો તેનો અર્ધભાગ દીકરીને મળે. દીકરી પણ ન હોય

તો તેણે એવું કરાવેલું કે એ જાગીર ખાલસા કરતા પહેલાં તેનાં આશ્રિતોના પોષણની વ્યવસ્થા કરવી.

તેના વખતમાં જમીનની ઉપજ ઘણી વધારે આવતી. છતાં મહેસુલ તે તેટલું જ લેવાતું એટલે રૈયત ઘણી સુખી હતી વળી એવો નિયમ હતો કે લશ્કરના માણસે વ્યાજ નાણા લેવા નહીં. અનાજની એટલી સોંધવારી રહેતી કે તેટલી સોંધવારી કદી થઈ જ નથી.

વાતા ૧૦ મી

પિલાણરાવ ગાયકવાડ

દિલ્હીના શહેનશાહ અકબર પછીના વખતમાં દક્ષિણમાં શિવાજી નામના મહાયુદ્ધે મરાઠી રાજ્યની સ્થાપના કરી એ મરાઠી રાજ્યના શાહુ રાજાના વખતમાં હામાણરાવ ગાયકવાડ નામે એક બહાદુર સરદાર હતો. તેને શાહુ રાજાએ સમશેર બહાદુરનો ઇલકાબ આપ્યો હતો. આ હામાણરાવ ગાયકવાડ શાહુ રાજાની વતી ખડણી અથવા ચોથ ઉઘરાવવા ગુજરાતમાં વખતો વખત આવતા. તેના મરણ પછી તેના દીકરા પિલાણરાવ પણ તેજ કામ કરતા. તેના વખતમાં ગુજરાતમાં કેટલોક જગાએ થાણા બધામાં,

અને સોનગઢ (નવસારી પાસે) માં કિલ્લો બાંધી ત્યાં તેમણે વાસ કર્યો (ઈ સ ૧૭૧૬) અહીં નહીં પિલાણરાવે સુરત તથા અમદાવાદ સુધી પોતાની સત્તા જમાવી. કચાણ નામનો એક ખીજો મરાઠી સરદાર પણ ગુજરાતમાં પોતાની સત્તા જમાવવા ઈચ્છતો હતો અને ચોથ ઉધરાવતો હતો તેની સાથે પિલાણરાવને ત્રિશુલ ચાલતા છેવટે એમ ઠર્યું કે મહી નદીની ઉત્તરનો ભાગ કચાણએ રાખવો અને દક્ષિણનો ભાગ પિલાણરાવે રાખવો આ રીતે વડોદરા પિલાણરાવના ભાગમાં આવ્યું

આ સરદારો પછીથી ચોથ ઉધરાવવાને બદલે આખું મહેસુલ લેવા લાગ્યા દિલ્હીના બાદશાહ વતી ગુજરાત પ્રાંત ખાતે જે સુબો રહેતો હતો તેણે તે બાબત બહોબસ્ત કરવા શાહુ રાજાના પ્રધાન જેશ્વાને લખ્યું આ ઉપરથી જેશ્વાએ પોતાના એક સેનાપતિને ગુજરાતમાં રાખ્યો, અને તે સગીર હાવાથી તેના રક્ષક તરીકે પિલાણરાવને ઠરાવ્યો પિલાણરાવને વળી તેણે સેનાખામખેલનો કિતાબ આપ્યો, અને ચોથની રકમમાથી અર્ધોભાગ આપ્યો પણ દિલ્હીના બાદશાહ તરફનો ગુજરાતનો સુબો પિલાણરાવની આ સત્તા ખમી શક્યો નહીં તેથી તેણે દગો કરી તેનો જીવ લીધો

વાર્તા ૧૨ મી.

દામાજીરાવ ગાયકવાડ.

પિલાજીરાવનું કામ ત્યાર પછી તેના દીકરા દામાજીરાવે કરવા માડયું તેણે કંથાજી સાથે મળી ગુજરાતનો ઘણો ભાગ તાબે કર્યો ગુજરાતના સુમા પાસેથી તેમણે અમદાવાદનો અર્ધોભાગ પણ મેળવ્યો, અને ગુજરાતથી આગળ વધીને માળવા પણ તાબે કર્યું આ વખતે મરેઠી રાજ્યનું જોર ઘણું હતું બાજીરાવ પેશ્વાએ એ રાજ્યની સત્તા આખા હિંદમાં ફેલાવી હતી. પણ શાહુ રાજાનું મરણ થતા પેશ્વાની સત્તા સામે કેટલાક મરેઠી સરદારો થયા. તેમાં આ દામાજીરાવ પણ હતા પેશ્વાએ તેથી ચડાઇ કરી દામાજીરાવને હરાવ્યા અને ઉપજ વસુલ કરી તથા દર વર્ષે ભરવાની ખંડણી બાંધી આપી વળી જીનાયલા મુલકમાંથી પણ અર્ધો ભાગ પેશ્વાને આપવા ઠરાવ્યું તથા પેશ્વા જ્યારે ભાગે ત્યારે ગાયકવાડે તેની મદદમાં લશ્કર મોકલવું એમ કર્યું આ કરારના બદલામાં પેશ્વાએ દિલ્હીના સુબાને ગુજરાતમાંથી કાઢી મૂકવાનો હતો. પેશ્વાએ તેમ કરવા ગુજરાતપર સવારી કરી અને સુબાને હરાવી નમાડ્યો.

આ અરસામાં પેશ્વાને કાબુલના પઠાણ પાદશાહ અહમદશાહ દુરાની સાથે પાણીપતના મેદાનમાં મોટી લડાઈ

થઈ (ઇ સ. ૧૭૬૧). ઘણા હિંદુ રાજાઓ પેશ્વાની મદદે ગયા હતા તેમાં દામાજીરાવ પણ હતા પણ પેશ્વાની તેમાં સખત હાર થઈ. ત્યાથી દામાજીરાવે ગુજરાત પાછા આવી તેનો કેટલોક ભાગ સુબા પાસેથી જીતી લીધો.

પછી કેટલાક વર્ષે પેશ્વા માધવરાવને નિબંધ સાથે લડાઈ થઈ. તેમાં દામાજીરાવે ઘણી કિંમતી મદદ આપી. પણ પેશ્વા માધવરાવ અને તેના કાકા રાઘોબા વચ્ચે વિરોધ હતો એ વિરોધ આગળ જતાં બહુ વધો પડ્યો, અને બંને વચ્ચે ખુદ્દી લડાઈ જાળી. દામાજીરાવે તેમાં રાઘોબાનો પક્ષ લીધો. લડાઈમાં એ પક્ષ હાર્યો અને દામાજીરાવનો પુત્ર ગોવિંદરાવ તથા રાઘોબા કેદ પકડાયા.

દામાજીરાવ આ વખતે પાટણ હતા અને ત્યાં તેમણે રાજધાની કરી હતી. એમના વખતમાં રાજ્યનો વિસ્તાર સારો થયો કાઠિયાવાડનો પણ કેટલોક મુલક તેણે લાઠી દરબાર તથા જૂનાગઢના નવાબ પાસેથી મેળવ્યો હતો. એ ઘણો શૂરવીર પુરુષ હતો, અને લડાઈમાં ઘણે પ્રસંગે તેણે બહુ બહાદુરી દર્શાવી હતી.

સયાજીરાવ તથા કૃત્તેસિંહરાવ.

હામાજીરાવના મરણ પછી ગાદીને માટે તકરારો થઈ. માંગે પુત્ર સયાજીરાવ બીજી સ્ત્રીનો હતો અને નાનો પુત્ર ગોવિંદરાવ મોટેરી સ્ત્રીનો હતો. તેણે પેશ્વાને મળી રાધોબાની મદદથી ગાદીની પરવાનગી મેળવી. પણ સયાજીરાવના ભાઈ કૃત્તેસિંહરાવે તે પહેલા કબજો કરી લીધો હતો એટલે ગોવિંદરાવનું કંઈ ફાળુ નહીં અને કૃત્તેસિંહરાવે પેશ્વા પાસે જઈ સયાજીરાવ માટે રાજ તરીકે તથા પોતાને માટે તેના રક્ષક તરીકેની પરવાનગી મેળવી લીધી.

એવામા પેશ્વાની ગદીએ સવાઈ માધવરાવ આવ્યો. તેથી રાધોબાને ત્યાંથી નામલું પડ્યું. એણે શુજરાતમા આવી ગોવિંદરાવનો પક્ષ લીધો. તેની સામે થવા કૃત્તેસિંહરાવે પ્રથમ અગ્રેજોની મદદ માગી, પણ તે ન મળી ત્યારે પેશ્વાની મદદ માગી. પેશ્વા માધવરાવે સારી મદદ આપી, અને રાધોબા તથા ગોવિંદરાવને નસાડ્યા.

રાધોબાએ તેથી અગ્રેજોનો આશરો લીધો. અને કેટલોક મુલક લેવાની શરતે અગ્રેજોએ તેને મદદ આપવાનું સ્વીકાર્યું. લશ્કર લઈ તેઓ ગાયકવાડી મુલક ઉપર ચડ્યા,

અને કેટલોક ભાગ તેમણે જીતી લીધો. કેટલીક લડાઈઓ થઈ તેમાં કૃત્તેસિંહરાવે બહુ બહાદુરી બતાવી, પણ તેમને સલાહ કરવાની જરૂર પડી.

પછીથી અગ્રેજોને પેશ્વા માધવરાવ સાથે સલાહ થઈ એટલે તેમણે રાધોબાનો પક્ષ છોડી દીધો. ગાયકવાડ પણ તેથી રાધોબાનો પક્ષ છોડી પેશ્વ સાથે મળ્યા. અને પેશ્વાએ કૃત્તેસિંહરાવ ગાયકવાડને રાજા તરીકે મળુર રાખ્યા.

આગળ જતા પેશ્વા અને અગ્રેજો વચ્ચે લડાઈ ભડી તેથી અગ્રેજો લશ્કરે ગુજરાત ઉપર ચડાઈ કરી, અને ત્યાં રહેતા પેશ્વાઈ લશ્કરને હંગામી કેટલોક મુલક જીતી લાધો. પણ કૃત્તેસિંહરાવે અગ્રેજો સાથે સલાહ કરી અને ગુજરાતનો મુલક અગ્રેજ અને ગાયકવાડે વહેચી લીધો. તથા અગ્રેજોએ ગાયકવાડને પેશ્વાથી સ્વતંત્ર ગણવ'નું' સ્વીકાર્યું આ રીતે ગાયકવાડ અને અગ્રેજ સરકાર વચ્ચે મિત્રતા થઈ અને તે મિત્રતા આગળ વધતી ચાલી.

દામાજીરાવે ગાયકવાડની સત્તાનો પાયો નાખ્યો, અને કૃત્તેસિંહરાવે અગ્રેજો સાથે મિત્રતા કરી એ સત્તાને નજાબૂત કરી.

વાર્તા ૧૩ મી

ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ.

ફત્તસિ હરાવ અને સયાજીરાવના મરણ પછી પેશ્વાએ ગોવિંદરાવને રાજ્યના માલિક બનાવ્યા, અને તેની પાસેથી ઘણોજ નજરાણો તથા પુષ્કળ મુલક લીધો. આ રીતે પેશ્વાના કાનભારી નાના ફૂડનવીસે ગાયકવાડને હેરાન કર્યો. પણ અગ્રેજોએ ગાયકવાડનો પક્ષ લીધો એટલે પેશ્વાનું ધાર્યું થયું નહીં.

પેશ્વાની સત્તા હવે નબળી પડી હતી છતાં નાના ફૂડનવિસે એ સત્તાને ફરી જમાવવા યત્ન કર્યો અને નિબમ સાથેની લડાઈ વખતે બધા મરેહી સરદારોને બોલાવ્યા. ગાયકવાડ પણ એમાં ગયેલા, અને એ છેલ્લી વખતેજ એઓ પેશ્વાના વાવટા નીચે એકત્ર થયા. નાના ફૂડનવિસના મરણ પછી પેશ્વાની સત્તા કેવળ લાગી પડી, અને પેશ્વા બાજુરાવે પણ અગ્રેજોનો આશરો લીધો.

ગોવિંદરાવના વખતમાં કડીના જાગીરદાર મદ્દહારરાવે બડ કર્યું જાગીરના બદલામાં પ્રથમ તેને ૪૦૦ સવારો આપવા પડતા પાછળથી એ સવારોને બદલે ઉચક રકમ લેવાનું ઠર્યું હતું. મદ્દહારરાવે એ રકમ પણ આપવી બંધ

કરી અને બંડ ઉઠાવ્યું આ બંડમાં ગોવિંદરાવના તોફાની હીકરા કાનોજીએ તેને સારી મદદ કરી. ગોવિંદરાવે કડી-પર ચડાઈ કરી. કેટલીક ઝપાઝપી થઈ તેમાં પોતાના પુત્ર કાનોજીના નીડર ધસારાથી ગોવિંદરાવને ત્રણ વાર પાછા-હાંપું પડ્યું છેવટે ગોવિંદરાવે એ બંને વચ્ચે અણ બનાવ કરાવ્યો એટલે કાનોજી નાસી ગયો અને મદ્દાર રાવ તાબે થયો.

આ કાનોજીએ વડોદરામાં પણ ગોવિંદરાવ સામે ધાધલ મચાવેલું અને ભાડુતી માણસો રાખી તોફાન કરવા માડેલું. પણ તેના માણસોએ તેને ગોવિંદરાવને સ્વાધીન કરેલો અને ત્યાંથી તે સ્ત્રીના વેશમાં નાસીને ડુગરોમાં ભટકતા ભટકતા મદ્દારરાવને મળેલો. મદ્દારરાવની હાર પછી તે સાતપુડામાં ભટકવા માડ્યો. પણ ગોવિંદરાવે તેને છેતરીને બાંધાવ્યો અને કેદ રાખ્યો.

અમદાવાદમાં આખા સેલુકર નામના સરદારે જીલમ કરવા માડેલો, તેથી ગોવિંદરાવે તેની સાથે લડાઈ કરી તેને હરાવ્યો. પણ સેલુકર અમદાવાદમાં બરાબર એટલે અમદાવાદ ઉપર ગોવિંદરાવે ઘેરા લાદ્યો. આ લડાઈઓમાં મદ્દારરાવે સારી મદદ કરી છેવટે સેલુકર પકડાયો અને તેને કેદ રાખ્યો.

ગોવિંદરાવે સાત વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેમના કુટુંબમાં

કુસુપ હતો. વળી જૂના કારભારીઓને તેણે કાઢી મૂકી નવા દક્ષિણમાથી આણ્યા આથી અમલદારોમાં પણ અસંતોષ થયો. આ વખતમાં ખડણી આવતી નહોતી અને ત્રિજેરી ખાલી હતી તેથી કેટલોક મુલક ઈશ્વરે આપવો પડ્યો હતો અને કેટલોક મિરો મૂકવો પડ્યો હતો લશ્કરની ને.કરીમા રાખેલા ભાડુની આરખોનુ જોર પણ વધી પડ્યું હતું.

વાર્તા ૧૪ મી.

આનંદરાવ ગાયકવાડ

ગોવિંદરાવ પછી આનંદરાવ ગાદીએ બેઠા. તે નખળા મનના અને અફીણના વ્યસની હતા એટલે સઘળી સત્તા હિવાનના હાથમાં હતી. આરખોનુ જોર એટલું હતું કે તેમનો ચડેલો પગાર તેઓ મરજી પડે તે રીતે વસુલ કરતા, અને રૈયતને હેરાન કરતા. યુદ્ધ આનંદરાવને પણ તેમણે કબજામાં રાખેલા, તે અગ્રેજોની મદદ આવી ત્યારે છોડ્યા. અગ્રેજોએ એ આરખોનો ચડેલો પગાર આપી રજા આપી.

આ વખતમાં જે નવા અમલદારો આવ્યા, તેમાં હિવાન તરીકે રાવજી આપાજી આવ્યો. તે ઘણો બાહોશ

અને કુશળ મુત્સદ્દી હતો. તેનો બાઈ બાલાજી સેનાપતિ હતો. આ રાવજીએ અગ્રેજોની મદદ લઈ રાજ્યનો સારો ખચાવ કર્યો તેના બદલામાં તેને વંશ પર પરાની દિવાનગિરી મળી. વડોદરાનું રાવપરૂં તેના નામપરથી વસ્યું.

કાનોજીગવે આ વખતમાં કેદમાંથી છૂટી શરૂઆતમાં આનંદરાવની પ્રીતિ મેળવી પણ પાછળથી આનંદરાવને જ તેણે કેદ કર્યા દિવાન રાવજીએ પણ તેને કેદ પકડાવ્યો. ફરી પણ તેમાંથી છૂટી તેણે ફરી ફરી બંડ ઉઠાવ્યા છેવટે અગ્રેજો તેને પકડી મદ્રાસ લઈ ગયા અને ત્યાં તે મરણ પામ્યો.

કડીવાળા મદહારરાવે પણ આ વખતમાં ફરી બંડ ઉઠાવ્યું. અગ્રેજોની મદદથી તે બંડ બાલાજીએ સમાવ્યું. ફરી કાઠિયાવાડમાં જઈ તેણે બંડ ઉઠાવ્યું, પણ ધારી આગળની લડાઈમાં તે હાર્યો, અને પછીથી અગ્રેજોએ તેને કેદમાં રાખ્યો.

આ સમયમાં અગ્રેજોની મદદ વારંવાર લેવી પડતી. એ મદદ ઘણું દ્રવ્ય તથા ઘણો મુલક બદલામાં લઈને મળતી. વળી ત્યારથી કાયમને માટે વડોદરામાં રેસિડેન્સ તથા અગ્રેજી લશ્કર રહ્યું. પેશ્વા તથા ગાયકવાડ વચ્ચેના વાં-ધાઓ પણ અગ્રેજ સરકાર મારફત પતતા. અને પેશ્વાઈ પડી

ભાગતાં તેનો ભાગ પણ અગ્રેજોને મળ્યો. એટલે અંગ્રેજ સત્તા ગુજરાતમાં વધી પડી.

કાઠિયાવાડનો કેટલોક મુલક દામાજીરાવના વખતમાં મળેલો હતો તે પછીથી પેશ્વાએ પોતાના ભાગનો ઇન્કાર કાયમને માટે ગાયકવાડને આપ્યો. એટલે ગાયકવાડના માણસો કાઠિયાવાડમાં ખંડણી ઉઘરાવતા. એ ખંડણી અનિયમિત રીતે અને મરજીમાં આવે તેમ લેવામાં આવતી. અંગ્રેજ સરકારે વચમાં પડી તેનો પણ બંદોબસ્ત કર્યો અને ખંડણી નિયમિત તથા ચોક્કસ ઠરાવી આપી.

વાર્તા ૧૫ માં

સયાજીરાવ બીજા.

આનંદરાવ પછી સયાજીરાવ ગાદીએ આવ્યા. એમના હાથમાં સત્તા આવે તે રાજકુટુંબના માણસોને પસંદ નહતું. કેમકે તેમને એમ લાગતું હતું કે તે કોઈને ગણકારશે નહીં. તેને સત્તાનો બહુ શોખ હતો. કોઈ પ્રકારનું વ્યાસન નહોતું, અને ડાઉબચી કરવાને બદલે નાણાનો સમ્રહ કરવાની તેમને વૃત્તિ હતી.

તેઓ એમ માનતા હતા કે પેશ્વાઈ મુલક વહેંચવામાં

અગ્રેજ સરકાર તરફથી તેમને જોઈએ તેવો ઇન્સાફ મળેલો નથી, બધા મરેડી સરકારો અગ્રેજો સામે લડવા ઊઠેલા, ત્યારે ગાયકવાડે તેમની મદદે રહી લશ્કર મોકલ્યું હતું તથા ઘણો ખર્ચો કર્યો હતો. તેમ છતાં પેશ્વા પાસેથી મળેલા મુલકમા ગાયકવાડને કાંઈપણ ભાગ ન મળ્યો એ તેમને અન્યાય લાગતો હતો.

બધુરામા પુરૂં સયાળરાવે પત્નંદ કરેલો દિવાન ધાકળ હાકળ ખટપટી નીવડવાથી તેણે અગ્રેજો સાથે અણબનાવ કરાવ્યો અને ઘણા પ્રસંગે તકરારો થઈ તે પછી બીજો દિવાન વેણીરામ નિમાયો તેણે પણ ઉધુ શિખવાડયુ કે રેસિડેન્ટનું ક્ષત્ર્યું માનવું નહીં એટલે તકરાર વધી પડી. છેવટ અગ્રેજ સરકારને ધમકી આપવાનો પ્રસંગ આવ્યો કે તમે આ પ્રમાણે જ ચાલશે તો પદબ્રષ્ટ કરવામા આવશે. સયાળરાવે પછી નમતું મૂકી તકરારોનો નિકાલ કર્યો

છેલ્લા વખતમા વિદુલરાવ દેવાળ દિવાન થયેલા એમણે લડાઈઓમા બહુ બહાદુરી બતાવેલી અને કાઠિયાવાડનો ઘણો ભાગ મેળવી આપેલો. તેથી તેનું નામ કાઠિયાવાડ દિવાનળ પડયું હતું. શરૂઆતમા તેમની ઉપર મહારાજાની ઘણી પ્રીતિ હતી. પણ પાછળથી તેમના ઉપર પણ અપ્રીતિ થઈ. તેણે રાજ્યનું દેવું પતાવવા ઘણી મહેનત કરી હતી.

આ મહારાજના વખતમાં દિવાનો વારંવાર બદલાયા અને એકપણ દિવાન તેમને પસંદ ન પડ્યા. છેવટે તેમણે દિવાનપદ કાઢી નાંખી કેટલાક સલાહકારોની સલાહ પ્રમાણે વર્તવા માંડ્યું.

તેમણે સતી થવાનો રિવાજ બંધ કર્યો હતો.

વાર્તા ૧૬ મી.

ગણુપતરાવ ગાયકવાડ.

સયાજીરાવ પછી તેના મોટા દીકરા ગણુપતરાવ ગાદીએ આવ્યા. તે શરીરે નમળા હતા અને કંઈ વિશેષ બણ્યા નહોતા. એટલે સઘળો કારભાર ભાઉ તાબેકર નામે દિવાન ચલાવતા. તેમના વખતમાં કર્નલ આર્ટીમ રેસિડેન્ટ હતા દિવાનને તેમની સાથે અણુબનાવ થયો અને મહારાજ દિવાનની સલાહ પ્રમાણે ચાલતા, તેથી રેસિડેન્ટ અને મહારાજ વચ્ચે અનેક તકરારો ઊભી થઈ.

રેસિડેન્સમાં પણ કેટલાક નોકરો પૈસા ખાઈ અરબડ કરનારા હતા. તેને આ રેસિડેન્ટે પકડીને કાઢી મૂક્યા. વળી તેણે વડોદરા ખટપટ નામનો એક રિપોર્ટ તૈયાર કર્યો, અને તેમાં મુંબઈ સરકાર વિરુદ્ધ કેટલીક ટીકા કરી. એટલે

મુખ્ય સરકારે તેને રેસિડેન્ટની જગા ઉપરથી દૂર કર્યો તેણે વિલાયત જઈ સધળી હકીકત રજુ કરી, અને ત્યાંની સરકારે તેને ફરી રેસિડેન્ટ નીમી મોકલ્યો. અને વડોદરાનો સંબંધ મુખ્ય સરકાર સાથેથી કાઢી નાખી કલકત્તાના ગવર્નર-જનરલ સાથે જોડ્યો. આ રીતે ફરી આઉટ્રામ આગ્યો એટલે ભાઉ તાબેકરની દિવાનગિરી ગઈ

આ મહારાજ મુખ્ય, પુના, ખાનદેશ વગેરે ભાગોમાં ફર્યા અને હાકોરની બાબતોથી પાછા આવતા રસ્તામાં મરણ પામ્યા. એમના વખતમાં વડોદરા રાજ્યમાં રેલવે થઈ.

વાર્તા ૧૭ મી

ખંડેરાવ મહારાજ.

અણપતરાવ પછી તેમના બાઈ ખંડેરાવ માદીએ બેઠા. થોડા જ વખતમાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજ સરકાર સામે સિપાઈઓનો બળવો ઉઠ્યો. આ બળવાની અસર ગુજરાતમાં ન થાય તેવો મહારાજા ખંડેરાવે બંદોબસ્ત રાખ્યો, અને અંગ્રેજ સરકારને માણસો વગેરે બધું સાધન આપી બળવો સમાપ્ત કરી મદદ કરી. અંગ્રેજ સરકારે તેના

બહલામા મહારાજ બડેરાવને ઘણું માન આપ્યું તથા સારો બહલો આપ્યો.

થોડા વર્ષ પછી કાઠિયાવાડમાં આવેલા ઓખામ ડળના વાઘેર લોકોએ બડ ઉઠાવ્યું તેઓ બહુ તોફાની હોઈ લૂટ-ફાટનો ધધો કરતા. સિપાઈઓના બળવાની વાતો સાંભળી તેઓ ઉશ્કેરાયા. અને તેમણે બેટ તથા દ્વારકા લૂટી લીધા. અંગ્રેજ તથા ગાયકવાડ સંકરના લશ્કરે મળી એ બંડ સમાવ્યું.

મહારાજ બડેરાવે વડોદરાની પાસે મકરપુગમા રાજા મહેલ બધાવ્યો બગીચારોની તકરારોનો નિકાલ કરવા સેટલમેન્ટ ખતુ સ્થાપ્યું. અને ન્યાયખાતું સુધારી કાયદાતું બધારણ કર્યું એમને મરદાની રમનોનો, શિકારનો તથા લશ્કરનો સારો શોખ હતો. તેઓ બાતે પણ એક મહુ હતા, અને કુસ્તીના હાવો રમતા.

વાર્તા ૧૮ મી.

મહારાવ મહારાજ.

બડેરાવ પછી તેમના ભાઈ મહારાવ ગાદીએ આવ્યા. શરૂઆતમાં તેમણે ઠીક રાજ્ય ચલાવ્યું, પણ પછીથી

અવ્યવસ્થા વધતી ચાલી; દૈનિક તો અસંતોષ વધી ગયો, અને તેના વાંધા ભરેલા વર્તનથી સઘળે સ્થળે ત્રાસ થઈ ગયો.

બ્રિટિશ સરકાર તરફથી તેમને વખતો વખત સૂચના મળતી ગઈ કે રાજ્ય વ્યવસ્થામાં સુધારો કરો. છતાં સુધારો થયો નહિ. અમલદારો પણ અપ્રમાણિક અને દુરાચરણી હતા. તે વખતના રેસિડેન્ટને પણ તેમની સાથે અણુબનાવ થયો, અને તેણે રાજ્યસુધારણામાં મદદ કરવાને બદલે અડચણો કયાં કરી.

મદ્દહારરાવની માગણીથી રેસિડેન્ટને બદલવામાં આવ્યા પણ તેને પીવાના શરબતમાં કોઈ તરફથી ઝેર ભેળવવાની કોશિશ થઈ. એ કોશિશમાં મદ્દહારરાવનો હાથ છે એવો રેસિડેન્ટને સંશય આવ્યો. આ ઉપરથી તે સંબંધી તપાસ કરવા ત્રણ યુરોપિયન અને ત્રણ દેશી ગૃહસ્થાનું એક કમિશન નીમવામાં આવ્યું. યુરોપિયન ગૃહસ્થોએ ગુંડો સાબીત ગણ્યો. અને દેશીઓએ નાસાબીત ગણ્યો.

પણ અંગ્રેજ સરકારે ઠરાવ્યું કે રાજ્યમાં ઘણું અઘેર ચાલે છે, એટલે આ મહારાજા હવે રાજ્ય ચલાવવાને બિલકુલ લાયક નથી. તેમ તેમના વંશ વારસને પણ રાજ્યનો લાભ મળી શકશે નહિ તેઓ તેમની ઇચ્છા હોય ત્યાં અંગ્રેજ સરકારની પરવાનગીથી રહે. તેથી તેઓ મદ્રાસમાં રહ્યા.

ખંડેરાવનાં મહારાણી જમનાબાઈએ આ ઉપરથી રાજ્ય

માટે યોગ્ય વારસ પસંદ કરવા માગણી કરી તે અંગ્રેજ સરકારે સ્વીકારી અને એમણે પસંદ કરેલા વારસને સર્વ હક્ક આપવા કબુલ કર્યું આ ઉપરથી મહારાણી જમના-બાઈએ હાલના મહારાજા સયાજીરાવને હત્તકે તરીકે પસંદ કર્યા અને તેઓ ગાદીએ બેઠા (ઇ. સ. ૧૮૭૫). મહારાવના વખતમાં પ્રસિદ્ધ દેશમંત્ર હાદાલાઈ નવરોજી હિવાન તરીકે થે ડા વખત રહેલા.

વાર્તા ૧૬ મી.

સયાજીરાવ મહારાજ.

બાર વર્ષની ઉંમરે હાલના મહારાજા શ્રી સયાજીરાવ ગાદી ઉપર આવ્યા. એમણે ઉત્તમ શિક્ષકોના હાથ નીચે કેળવણી લીધી તે દરમિયાન રાજ્ય અધિકાર સગ ટી. માધવરાવે ચલાવ્યો. ઇ સ ૧૮૮૧ માં તેમણે સ્વતંત્ર અધિકાર હાથમાં લીધો, અને પોતાની કેળવણીનો લાભ આપી રાજ્યના દરેક ખાતામાં સુધારો કર્યો.

યૂરોપ, અમેરિકા, જાપાન, મિસર વગેરે દેશોમાં તેમણે એક કરતા વધારે વાર પ્રવાસો કર્યા અને તેમના બહેનના અનુભવ તથા જ્ઞાનનો લાભ પ્રજાને આપ્યો.

લગભગ પચાસ વર્ષથી તેઓ રાજ્ય ભોગવે છે. તેટલા
લાંબા વખતમા તેમણે અનેક સુધારા કર્યા છે. શાળાઓ
સ્થાપી છે, સારા રસ્તાઓ, રેલવે, દવાખાનાં અને પાણીનાં
બાંધકામો બાંધ્યા છે તથા ખેતી અને ઉદ્યોગના સુધારા
અર્થે સંસ્થાઓ કાઢી છે.

વળી રમૈશચક્ર દત્ત જેવા સમર્થ બગાળી વિદ્વાન
પાસે પ્રબંધ કરાવી રાજ્યની પ્રજાને સ્થાનિક સ્વતાંત્ર્યનો
લાભ તેમણે આપ્યો છે, અને નાના નાના વેરા કાઢી નાખી
ઉપજવેરા નાખ્યો છે

તેમણે કેળવણી ગામેગામે ફેરવ્યાત કરી છે અને
ન્યાય તથા મુદકીખાતા જૂદા પાડ્યા છે આ સુધારાઓ
બ્રિટિશ રાજ્ય કરતા પણ આગળ વધેલા હોવાથી આ
મહારાજાની કીર્તિ દેશ પરદેશ ઘણી ફેલાઈ છે તેઓ
હિંદના દેશી રાજાઓમા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે

વડોદરા રાજ્યખહારની હિંદની પ્રજાની ઉન્નતિ
માટે પણ તેઓશ્રી સારો ભાગ લે છે. સસારમુધારાના
કામમા તેઓ એક આગેવાન સુધારક ગણાય છે તેમના
રાજ્યમાં બાળલગ્ન અટકાવવા તથા વિધવાવિવાહને કાય-
દાની અડચણ દૂર કરવા તેમણે નિયમો કર્યા છે અત્યજ
વગેરે હક્કી કોમોની કેળવણી અને પ્રગતિ માટે તેમણે
ઘણી સગવડો કરી છે.

કાયદા બાંધવામાં પ્રજાની સંમતિ લેવા માટે તેમણે ધારાસભાઓ રાખી છે. તથા રાજ્યના બજેટ માટે પણ પ્રજાને સૂચના કરવાનો હક્ક આપેલો છે. ન્યાય આપવામાં પણ પ્રજાનાં પંચોનો અગ્તિપ્રાય લેવામાં આવે છે.

અગ્રેજી રાજ્ય સાથે તેમને ઘણું સારું સંબંધ છે અને તે અદ્યાપિ પર્યંત જળવાઈ રહ્યો છે

આવા અનેક સુધારાથી વડોદરાની પ્રજાનો અને આખા હિંદની પ્રજાનો ઘણું ખ્યાર હાલના શ્રીમંત સયા-
જીરાવ મહારાજાએ મેળવેલો છે

તેમની લાંબી કારકિર્દીમાં દિવાનો ઘણા બદલાયા છે. પણ એથી ઘણું બાહોશ માણસોની રાજ્યને મદદ મળી છે. દેશના પ્રખ્યાત પુરુષોને એ રીતે તેમણે દિવાન તરીકે રોકી રાજ્યને અને પ્રજાને સારું લાભ આપ્યો છે.

યુવરાજ શ્રી કૃત્તેસિંહરાવ મહારાજનું અકાળે અવ-
સાન થતા ઘણી ખોટ પડી છે. કેમકે પ્રજાને તેમને માટે બહુ આશા હતી

પ્રભુ કૃપાથી યુવરાજ પુત્ર શ્રી પ્રતાપસિંહરાવ એવા જ સમર્થ અને આશાજનક તૈયાર થઈ ગયા છે.

ઉપસંહાર.

આપણા દેશનો ખહુ જૂના વખતનો ઇતિહાસ હજી આપણને મળી આવેલો નથી. ધર્મનાં પુસ્તકો—મહાભારત, રામાયણમાં કેટલીક હકીકત આપેલી છે એ સિવાય જૂના વખતના કેટલાક શિલાલેખો, તામ્રપત્રો, શિલાઓ વગેરે જે કંઈ મળી આવ્યું, તથા હંતકથા રૂપે લોકોમાં જે જે વાતો પ્રચલિત હતી, તેને ગોઠવીને ઇતિહાસ રચવામાં આવ્યો છે. હાલની પેઠે ઇતિહાસો લખી રાખવાનો ખહુ જૂના કાળમાં વહીવટ ન હોતો.

એમ જણાય છે કે પાચેક હજાર વર્ષ પહેલાં દ્વારિકામાં શ્રી કૃષ્ણની રાજધાની હતી અને તેમના સમયમાં આ દેશમાં જૂદા જૂદા હિંદુ રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા. શ્રી કૃષ્ણના ચાલવવશના રાજ્ય પછીનાં લગભગ ત્રણેક હજાર વર્ષની કંઈ ચોક્કસ માહિતી મળેલી નથી. પણ બે હજાર વર્ષ પહેલાં અશોક રાજાની સત્તા આ દેશ ઉપર થઈ હશે, એમ સમજાય છે. તેમનો ધર્મ સખધી શિક્ષાલેખ આજ પણ જૂનાગઢના ગિરનાર ઉપર મોબુદ છે. એ વખતમાં પણ નાના નાનાં હિંદુરાજ્યો તો હતાં જ.

તે પછીથી લગભગ ઇ. સ. ના ૬ ઠા સૈકાથી ઇતિ-
હાસની કંઈક વિગતવાર હકીકત મળી આવી છે. પરદેશી
મુસાફરો આ દેશમાં આવેલા અને તેમણે કેટલીક બહુ
ચોક્કમ વાતો લખી રાખી છે. તે પરથી ખાત્રી લાયક
ઇતિહાસ ગોઠવી શકાયો છે એ સમયમાં વલ્લભીપુરમાં
મોદુ' રાજ્ય હતું તેના રાજા શિલાદિત્યની વાર્તા આપણે
પ્રથમ આપેલી છે એજ રાજાના વંશજોએ સાતમાં સૈકામાં
પંચાસરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું અને તે લગભગ બસો અઢીસો
વર્ષ ચાલ્યું તે વંશના જયશિખરી અને વનરાજની વાતો
આપણે વાંચી ગયા આવડા વંશ પછી સોલકી વંશનું
રાજ્ય લગભગ ત્રણસો વર્ષ રહ્યું એ વંશના મૂળરાજ
સોલકી અને સિદ્ધરાજ જયસિંહની વાત આપણે વાંચી
ગયા છીએ. તે પછી વાઘેલા વંશનું રાજ્ય લગભગ તેરમાં
સૈકામાં થયું, પણ તે બહુ ચાલ્યું નહીં આપણે વાંચી
ગયા કે કરણદેલાના વખતમાં દિલ્લીના મુસલમાન પાદ
શાહે આ દેશ જીતી લીધો અને ત્યારથી મુસલમાની
રાજ્યની શરૂઆત થઈ.

દિલ્લીના પાદશાહો આ દેશનો કારભાર મુખ્યત્વે
મોકલી કરતા. લગભગ સો વર્ષ એ પ્રમાણે ચાલ્યું. તે
પછી દિલ્લીની સત્તા નબળી પડતા મુખ્યત્વે સ્વતંત્ર થવા
લાગ્યા અને પોતાને જ જે તે સ્થળના મુલતાન મળાવવા

લાગ્યા. એવા સુલતાન અહમદશાહ તથા મહમદ બેગડાની વાત પણ આપણે વાંચી ગયા. આ સુલતાનો એટલા પ્રખળ થયા કે દિલ્હીના બાદશાહને પણ તેની સત્તા સ્વીકારવી પડી.

સોળમા સૈકાની આખરમા દિલ્હીના મોગલ શહેનશાહ અકબરે ફરી ગુજરાત દેશ જીતી લીધો અને તે પછી લગભગ સો વર્ષ સુધી મોગલ બાદશાહોના સુબાઓએ આ દેશનો કારભાર કર્યો સત્તરમા સૈકાની આખરમાં દક્ષિણમાં ચિવાજ મહારાજે મરાઠી રાજ્યની સ્થાપના કરી અને તે પછીથી તે રાજ્યની સત્તા આખા દેશમાં ફેલાતી ચાલી. મોગલ સુબેદારોના વખતમાં મરાઠી રાજ્યના ઘોડેસવારો વખતો વખત આવવા લાગ્યા અને ખડણી અથવા ચોથ ઉધરાવવા લાગ્યા મરાઠી રાજ્યમા તે પછી અઢારમા સૈકામા તેમના પ્રધાન પેશ્વાઓનું જોર થયું અને એ પેશ્વાઓના વખતમા આ દેશમા વધારે સવારીઓ થવા લાગી. મોગલ સુબેદારોની સત્તા નબળી પડતી આવી, અને પેશ્વાના સેનાપતિની સાથે આવેલા હામાજીરાવ ગાયકવાડે આ દેશમા સત્તા જમાવવા માડી.

તે પછીના પિલાજીરાવ ગાયકવાડથી માડીને લગભગ બધા ગાયકવાડ મહારાજાઓની વાતો તમે વાંચી ગયા છે. ધીમે ધીમે મોગલાઈ સત્તા પડી ભાગી અને

ગાયકવાડી તથા પેશ્વાઈ સત્તા વધતી ચાલી. પછીથી પેશ્વા અને ગાયકવાડ વચ્ચે તકરારો ચાલી, પણ આ દેશ ઉપર તો ગાયકવાડ મહારાજની જ સત્તા ચાલુ રહી સો એક વર્ષ પછી અંગ્રેજ સરકારનો સંબંધ થયો. તેમણે ગાયકવાડ અને પેશ્વાની તકરારનો લાભ લઈ આ દેશમાં સારી રીતે પગપેસારો કર્યો અને ધીમે ધીમે પણ મક્કમપણે સત્તાનો વધારો કર્યો આગળ જતાં પેશ્વા છોક જ નબળા પડી ગયા અને તેમનો બધો હિસ્સો અંગ્રેજ સરકારને મળ્યો. એટલે આ દેશ ઉપર અંગ્રેજ સરકારની વધારે બળવાનૂ સત્તા થઈ

ગાયકવાડ મહારાજની વાતો વાંચ્યાથી પણ જણાશું હશે કે કેટલાક મહારાજાઓ બહુ નબળા હતા. તેમના વખતમાં ગાયકવાડી પ્રદેશમાં પણ અંગ્રેજી સત્તા વધતી ગઈ. પેશ્વાની સાથે તકરારો થતી, તેનો નિકાલ પણ અંગ્રેજ સરકાર મારફત થતો. વળી આ દેશના નાના નાના રાજાઓની પાસેથી ગાયકવાડ મહારાજને ખંડણી મળતી. તે ખંડણી વસુલ લેવામાં લોકોને તથા તે રાજાઓને બહુ ત્રાસ પડતો. તે ખંડણી પણ પછીથી અંગ્રેજ સરકાર મારફત વસુલ થવા લાગી એ રીતે આ દેશ ઉપર અંગ્રેજી સત્તાનો સારો જમાવ થતો ગયો.

હાલ આ દેશ ઉપર નાનાં નાનાં દેશી રાજ્યો ઉપરાંત
 આ બંને સરકારોનું રાજ્ય છે. એમને વચ્ચે ગાંઠ મૈત્રી છે
 અને સંકટને વખતે પરસ્પરને સહાય કરે છે. એ અગ્રેજી
 સરકારનું રાજ્ય હવે આખા હિંદુસ્તાન દેશ ઉપર ફેલાયલું
 છે. તેની વિશેષ વાતો હવે પછી આપણે શીખીશું.

મહત્વના બનાવો.

વનરાજે અણુહીલવાડ પાટણની સ્થાપના કરી, ઇ. સ. ૮૦૨.
 ગુજરાત ઉપર મુસલમાની હુલ્લો આબ્યો, ઇ. સ. ૧૩૦૪.
 અહમદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યું, ઇ. સ. ૧૪૧૨.
 શહેનશાહ અકબરે ગુજરાત લીધું, ઇ. સ. ૧૫૭૩.
 શૂરવીર શિવાજીએ મરેઠી રાજ્ય સ્થાપ્યું, ઇ. સ. ૧૬૬૪.
 ગાયકવાડે ગુજરાતમાં થાણું નાખ્યું, ઇ. સ. ૧૭૧૬.
 પેશ્વા અને દુરાની વચ્ચે પાણીપતમાં લડાઈ થઈ, ઇ. સ. ૧૭૬૧.
 ગાયકવાડ અને અંગ્રેજો વચ્ચે મૈત્રી થઈ, ઇ. સ. ૧૭૮૦.
 વડોદરામાં અંગ્રેજ રેસિડેન્સની સ્થાપના થઈ, ઇ. સ. ૧૮૦૨.
 પેશ્વાની તમામ સત્તા અંગ્રેજોને મળી, ઇ. સ. ૧૮૦૫.
 કાઠિયાવાડની ખંડણી નિયમિત ઠરાવી, ઇ. સ. ૧૮૦૭.
 ઉત્તર હિંદમાં સિપાઈઓએ બળવો કર્યો, ઇ. સ. ૧૮૫૭.
 શ્રી સયાજીરાવ મહારાજે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

આખું, ઇ. સ. ૧૯૦૫.

ગાયકવાડ મહારાજાઓની વંશાવળી.

૧. પિત્રાભાઈરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૭૨૧ થી ૧૭૩૨ સુધી.
૨. દામાભાઈરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૭૩૨ થી ૧૭૬૮ સુધી.
૩. સયાભાઈરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૭૬૮ થી ૧૭૭૮ સુધી
૪. કૃત્તેહસિંહરાવ મહારાજ ઇ સ ૧૭૭૮ થી ૧૭૮૬ સુધી.
૫. સયાભાઈરાવ મહારાજ ઇ સ ૧૭૮૬ થી ૧૭૯૩ સુધી
૬. ગોવિંદરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૭૯૩ થી ૧૮૦૦ સુધી.
૭. આનંદરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૮૦૦ થી ૧૮૧૬ સુધી.
૮. સયાભાઈરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૮૧૬ થી ૧૮૪૭ સુધી.
૯. ગણપતરાવ મહારાજ ઇ સ. ૧૮૪૭ થી ૧૮૫૬ સુધી
૧૦. ખડેરાવ મહારાજ ઇ. સ. ૧૮૫૬ થી ૧૮૭૦ સુધી.
૧૧. મદ્દારરાવ મહારાજ ઇ સ. ૧૮૭૦ થી ૧૮૭૫ સુધી.
- ૧૨ સયાભાઈરાવ મહારાજ ઇ સ. ૧૮૭૫ થી ચાલુ છે.

અવરા શબ્દોના ખુલાસા.

પૃષ્ઠ શબ્દ ખુલાસા.

- ૪ ઉપસહાર—આખી વાતનો ટૂંકામાં સાર આપી પરસ્પર સંબંધ સમજાવવો.
- ૫ મહેમુલ—જમીનનો ધારો—સરકાર જમીનને માટે જે (વસુલાત) કર લે તે.
- ૮ થાહોમ કરીને—જીંદગીની દરકાર છોડી દઈને, પોતાનો ભોગ આપીને.
- ૧૧ નજરાણો—રાજાને તેના સરદારો તથા નાના રાજાઓ તરફથી પ્રસંગે ભેટ આવે તે.
- ૧૩ ખલિફાન—ભોગ—સારા કામને માટે જીવના ભોગ આપવો.
- ૧૫ પ્રાકૃત ભાષા—સંસ્કૃતમાથી કેટલોક ફેરફાર થઈને બનેલી સાધારણ લોકોની ભાષા.
- ૧૫ ઉમરાવ—સરદાર, રાજ્યનો ઘણો માનીતો વર્ગ.
- ૧૬ અનશન વ્રત—ખોરાક ખીલકુલ લેવો નહીં એવો નિયમ.
- ૧૭ સુખા—રાજાની વતી થોડા સુલકનો કારભાર કરનાર.
- ૧૭ ખાદશાહ—રાજા, અમુક દેશોનો ધણી.

૧૭ મુલતાન—ચોડા મુલકનો રાજા (બાદશાહ કરતા નાનો).

૧૬ ખાલસા કર્યું—રાજ્યની બધી સત્તા લઈ લીધી

૨૦ શહેનશાહ—અકબરની રાજા, મહારાજા, ઘણા દેશોનો ધણી.

રાજાઓનો રાજા.

૨૧ સમશેર બહાદુર—તરવાર વાપરવામાં ઘણા કુશળ.

૨૧ ખંડણી—રાજાનો કર, મોટો રાજા નાના રાજાઓ પાસેથી

વાર્ષિક રકમ લે તે.

૨૧ ચોથ—ઉપજનો ચોથો ભાગ.

૨૧ થાણું—સરદારોના મુકામ-છાવણી-મથક

૨૨ સેનાખાસખેલ—સૈન્યની વ્યવસ્થામાં કુશળ

૨૭ બાવટો—ધન, સત્તા, ઉપરીપણું.

૨૬ ગિરો મૂકવો પડ્યો—સાહુકારને દેવા પેટે લખી આપવો
પડ્યો (દેવું અપાઈ રહે ત્યાં મુધી.)

૩૦ મુતસદ્દી—યુક્તિથી દાવપેચ રમી બાણનાર

૩૦ રૈસડેન્સિસ—અંગ્રેજી થાણું

૩૫ મરદાની રમતો—મરદાઈ-બળ-જહાડુરી બરેલી રમતો.

૩૬ દુવ-બજાર—પાટવી પુત્ર, રાજ્યના વારસદાર

૪૦ શિલાલેખ—જીના વખતના પથ્થર ઉપર કોરેલા લેખ.

૪૦ તામ્રપત્ર—જીના વખતના તાંબાના પતરા ઉપરના લેખ.

શાળોપયોગી નવીન સાહિત્યો:

નિચે પ્રમાણે શાળોપયોગી સાહિત્ય તથા પુસ્તકો :
વવાની યોજના અમે કરી છે, ને તે એક પછી એક બહાર :

ઈતિહાસની વાતો (ભાગ ૧ લો) — ગુજરાત
વડોદરા રાજ્યના ઇતિહાસની બાલ ભાષામાં તૈયાર
વાતો (ધોરણ ૪ ના બાળકોને માટે) કિ. રૂ. ૦-૪

ઈતિહાસની વાતો (ભાગ ૨ લો) — મુસલમાની
મરેઠી સમયની હિંદના ઇતિહાસની બાલ ભાષામાં
કરેલી વાતો (શુ. ધો. ૫ ના બાળકો માટે) કિ. રૂ. ૦-

બાલ વ્યાકરણ — શુ. ધો. ૪ થાના વ્યાકરણ રી
ની શરૂઆત કરનારા બાળકોને માટે ખાસ તૈયાર કરેલ
સહેલુ વ્યાકરણ (પુસ્તક પદ્મચંદ્ર સાથે) કિ. રૂ. ૦-૧

અરબ વ્યાકરણ — શુ. ધોરણ ૫ માના બાળકોને
પુસ્તક ઉદાહરણો અને પદ્મચંદ્રોવાળું કિ. રૂ. ૦-

વડોદરા રાજ્યની ખાલ ભૂગોળ — મહાલ
પ્રાત્તવાર નકશાઓ અને માત્ર શિખવવાની ઉપયોગી
વાળી (અમરેલી પ્રાંતને માટેની) કિ. રૂ. ૦-૨-૬

આંકના નમુના, બાળ વર્ગીતું વાંચન અને
ડીઓ વાર શુદ્ધલેખનને માટે તૈયાર કરેલા નમુન
બાળકોને માટે ઘણા ઉપયોગી છે કિ. દરેકની છ

લખો — જીવનલાલ અમરશી મહેતા: અમ

